

йшло тоді про гроші на будову читальні. Він її тоді коротко позбувся і вона, як все, терпелива, без слова відійшла. Бідна Марка.

Нечутно пересунулася поміж ними тінь померлої і неначе закрила на мить красу Рені, але тільки на хвилю, бо тінь розплилася і перед ним переможно стояла гарна, життєрадісна, люба Реня. Вона відчувала, що має над Мороновичом владу і їй хотілось нею покористуватися. Виконувала ту владу з такою примильністю і кокетерією, що він їй нічого не міг відмовити і нераз говорив:

— Хотів би я бути королевичем з байки, щоб могли чуда для вас творити!

Реня пізнала, що він не належить до мужчин, яким імпонують легкоприступні модні дівчата, ані цинічні, що для них життя не має ніяких таємниць, ані врешті ті, що свobodно в мові порушують дразливі квестії, озброєні псевдонауковими гаслами. Реня хотіла такою назверх бути, яку він бажав бачити. Та вона була занадто дочкою своєї доби. Вона, на жаль, не належала до тих жінок, що вносять до мужеської культури, повної сили і розмаху, жіночі цінності, субтельність, рівновагу, що будують життя на вічних, Божих основах. „Жінка християнка звязується з небом і вкорінюється в землю” — часто думав Моронович.

Поверховне виховання в школі і суха практичність мами зробили з Рені еґоїстку, що не розуміла голоду правди. А що вона була гарна, то стала гордовитою і за одинокую ціль свого життя уважала захоплювати своєю особою, коротко кажучи, бавитися. Що вона колись може бути старою і що таку роль перестане колись грати, про те навіть не думала. „При нинішнім розвою косметики, старість це провина, занедбання і нетакт” — часто говорила мамі.

Цього всього Моронович в Рені не догадувався. Він брав її легкодушність за веселість, що, як казав, буде йому улекшувати життєвий тягар.

(Далі буде).

Юрій Липа

ЧАКЛУН ІЗ ХУТОРА

(Продовження).

V

Страшна незакінченість була в ньому в хвилю його смерті, він не скінчив своєї поеми „Мертві Душі”, він не встиг висловити своїх найтаємніших думок. По його смерті над його творами й листами мов би із скиглінням чайки „киги-киги” літає його невисловлена душа. Як оклепали його твори, як, ніби розуміючи, викпили його критики! Здається, що ця людина, для якої її творчість і життя було однією, зявляється перед нами й говорить:

„Цілком не губернія (і не кпини над губернією) і не кілька потворних поміщиків, і не те, що їм приписують, є — істотою „Мертвих Душ”. Це покищо таємниця, що мала бути нараз, на здивовання всіх, (бо ні одна душа читачів ще не догадалась), розкритися в наступних томах, коли Бог зволить продовжити мое життя. Повторюю вам знову, що це таємниця, і ключ від неї тим часом у душі самого автора”. (Л. з 25. VII. 1845)

Щось було іншого в його писаннях від звичайного бажання нагнути мистецькі вражіння до доктрини. Спробуймо заглянути в глиб Гоголівських писань. Сробуймо видерти таємницю „Мертвих Душ”, і взагалі творчости Гоголя! Видерти таємницю Гоголя!

Назовні, перше, що вражає, це солодкавий, запрохувальний тон. Істота того тону — це нещирість. Та сама, що її з прикрістю ствердив *Ал. Грігорев* в Гоголівським листуванні.

Це насамперед патетичне забарвлення Гоголівських творів молодости, патетика надумана, пиндючлива, що має щось із урочистих прийнять у палаці Трощинського. Щось, що має в собі багато установленого декляматорства, як блиск придворного мундуру, зірок і бинд магната. Трошки інший її рід, — це патетика позичена, осальоновлена патетика пуританських, козачих дум, нещире повторювання пісень ширих і суворих бардів (напр. дума про полковника Филоненка і Т. Бульбу). Пізніш цей патетичний тон стабілізується, якби однаковіє, входить навіть у щоденне життя особи Гоголя. Це те — „гоголівське захоплення”, що його згїрдливо згадує *Чижов* у своїх спогадах.

Це тон ліричний, а одночасно відірваний від дійсности, неглибоко особовий, мельодраматичний („сміх крізь сльози”) і сентиментальний. Це драматизовані, але не драматичні вигуки („нудно жити на світі, панове!”), велерічиві, смішні описи („чи ви знаєте українську ніч? ні, ви не знаєте української ночі!”). Це тон провінціональний, загальнодоступний, дуже популярний. Це — тон провідника, що показує цікаві подробиці в будівлі, чи краєвиді, це — голос ярмаркового виголошувача перед своєю будою, що і не за дуже інтимний, і в міру побуджує зацікавлення глядачів. Може це тон людини, що показує ляльковий театр. Людини, що може убралась крикливо, як любив сам Гоголь, скажім — помаранчеві штани й блакитна камізелька. Цей директор ляльок своїм голосом підкреслює, уяскравлює гру ляльок. Цей тон дуже часто має всі прикмети фразерства. Він, описуючи свою творчість, каже, що в його спокійнім житті „фрази є пригодами” і що взагалі „в світі нема нічого правдивого крім добре зробленої фрази”. Своїми плитками, ліричними інтермедіями створює тло для зустрічей своїх персонажів.

Цілком в іншій площині поставлені персонажі Гоголя. Щоб збудувати їх і їх відносини, притримувався він якнайбільшої рїчевости. І в цьому сила його писань. Не дарма плиткі класифікатори навіть зараховували його ще недавно до реалістів. Рїч, предмет, опис подробиці, дрібязку — це найголовніше для Го-

голя. Ще в ранній молодості, в епосі „Вечорів” він наївно повчав приятелів: „Хто здібний мальовничо описати своє помешкання, той може зробитися і вельми визначним письменником”. (Анненков). Йому до кінця життя буде хотітися, щоб „увесь той дрібязок, що зникає перед очима, раптово добірно засвітився в очі всім. Ось моя головна прикмета, — каже Гоголь далі — що лише до мене належить, і що її дійсно не мають інші письменники”: („Вибрані місця”). „Психічна конструкція Гоголя — збирати, перераховувати, каталогувати — що тільки знайде: речі, слова”... (Белій) Він працював денно по шіснадцять годин, не спав по ночах, мучився, вишукуючи якийсь відповідне слівце, потрібне у подробицю. Він алхімік слів, він творить з них несамовиті міцні амальгами. „Його слівця поставлені якось спеціально. Як вони поставлені, — секрет цього знав тільки один Гоголь. „Слівця” у нього — це були якісь безсмертні духи, кожне слівце уміло сказати те, що треба, зробити те, що треба. І як воно залізе під череп читача, — ніякими сталевими щипцями звідти його не витягне. І живе такий „дух”-слівце під черепом і гризе вашу душу, спрощуючи якийсь шал, поки самі не повторите за Гоголем: — „Темно... Як темно на цьому світі!” (Розанов). Це його найважливіший матеріал — реалістичні подробиці, і ним він сугестіонує читачів, і ним він послуговується. „Я ніколи нічого не творив в уяві і не мав тієї здібности. У мене тільки те й випадало добре, що я взяв із дійности, з даних, що мені знані... Я творив портрет, але творив його на підставі обрахунку, а не уяви. Що більше речей брав я під увагу при цім обрахунку, то імовірніший виходив твір”. („Авторська сповідь”).

На підставі обрахунку речей давав Гоголь свої людські постаті. Це не були реальні постаті. „Цілком нічого, — пише сучасний дослідник, — з усього свого... калейдоскопу осіб Гоголь на очі ніколи не бачив і не спостерігав. Все сотворив шляхом роздумувань і мистецького комбінування”. (Вересаєв).

Тому може ніколи постаті Гоголя не виростають понад нього самого, як то буває у великих письменників, — на них завжди автор дивиться згори. „Уява моя ніколи досі не подарувала мені ані одного визначного характеру”. („Авторська сповідь”). Він ніколи й не копіював живих людей, його постаті виростають із комбінацій живих подробиць. Та й його особистий характер не був товариський. „До живого, реального життя його не тягнуло, він соромливо і з обридженням бочився від нього, був небалакучий і неохочий до людей”. (Вересаєв). Він давав людей таких, які потрапив витворити з себе — і вони, ці характери, бліді, бліді через контраст до свого будівельного матеріалу, яскравих подробиць. Ці подробиці це, як каже Белій, надмір багатств”, „розкішности”, „тропікальні гущавини трав”, — але як він творить з них людські постаті?

Пригляньмося ще ближче персонажам Гоголя. Над цим працювало останніми часами багато дослідників: Ол. Слоним-

ський, В. Переверзев, В. Розанов, Ейхенбавм, Гіппіус, Мережковський.

„Звуження дійсності, її спрощення, зубоження“ — на думку Розанова — „це спосіб зарисовування, що найбільш характеризує Гоголя“. Це зубоження особливо яскравіє в описах персонажів. „Це вже не звуження, але покалічення людини в порівнянні з дійсністю“... Розанов блискуче окреслив суть комбінування подробиць у будові Гоголівського героя. Істотою мистецького рисування в Гоголя було добирання до однієї, сказати б, тематичної риси характеру інших подібних рис, що її зміцнюють. Жадної суперечної риси Гоголь при цьому не допускав (в лиці і фігурі Акакія Акакієвича нема нічого необридливого, в характері нічого — неприбитого).

З залізною консеквенцією будують Гоголь у той спосіб один по одному галерію своїх героїв, будують свій „дивний світ хоробливої уяви, де жили кастровані... образи“. (Розанов). Це чаклування — давати з якнайреальніших подробиць такі схематичні і фантастичні постаті. Бо тут ці подробиці укладені спеціально штучно, відгороджені від світу, і їхня дійсність це здрібніла ірреальна дійсність, „натуралістичний ірреалізм“. (Ейхенбавм). В персонажі Гоголя є тільки уособлення якоїсь риси, почування, чи навіть окремого органу („Ніс“), як пише Віноградов. Головною рисою людей Гоголя була „риси звуження і пригноблення людини“.

Ці Плюшкинські, ці Собакевичівські, ці Бульбівські риси, це — штампи, по-діявольськи працююто зроблені. Профілі, викреслені сталеву голкою на міді. Мистецьку довершеність їх подивляємо ще й досі, а проте не бачимо в них живих людей.

„Вистачить пригадати декілька речень Гоголя, а від сили вражіння, що здавалося б уже втратило присмак новини, голова починає крутитися... Яке чарування! Яке неймовірне мистецтво! І разом з тим, всупереч генієві й майстерству, яким воно йде в нього „обіч“, майже ні на що, майже надаремно, — в порівнянні до Пушкіна, чи Толстого... Автор шаліє, марнотравить нечуваний люксус засобів — і все таки життя відходить від нього... Незрозуміло, чому Собакевич чи Ноздрьов, освітлені сйвом, в натузі тисяч і десятків тисяч свічок, все ж не мають крові в жилах, що її досить є у найменшій толстівській постаті, ледве-ледве зазначеної доторком! І такі всі гоголівські люди. Їхній творець не має відчуження різниці між організмом і річчю“. (Юр. Адамович. 1936).

Дійсно, ці люди не живуть. Вони — „без життя, від них не пливе світло, в них нема руху, в них нема думки, що була б зародком більшого почування, що могло б розвинутися“. (Розанов). Вони не живуть, вони не видають з себе живого світла, вони фосфоризують, обліті якимсь зовнішнім світлом, однаковим для всіх.

Фосфоризують від чого? Може сюжет, може тема надає їм фосфоризацію, імітацію життя?

Ні, кажуть дослідники, сюжет у Гоголя не грає великої ролі. Його постаті „розгортаються на тлі комічної оповіді з грою

слів, смішними словами та виразами, з анекдотами і т. ін.” (Ейхенбавм). Справді сюжет у Гоголя це щось неорганічне. „Гоголь був абсолютно бездарний і не придумував сюжетів. Різні дослідники... в установленні цього факту не мають розбіжних думок” (Вересаєв).

Сюжет це для цього письменника засіб для того, щоб подобатись юрбі, щоб трапити до густу всіх і тому це переважно або анекдот („комічна оповідь”), або мельодрама. Що ж до густу юрби, то Гоголь сам наївно твердить: „В дитинстві... я впоїв в себе мудрість: знати, що подобається і що не подобається юрбі” (Арабески).

Ні, Гоголь не надавав великої ваги сюжетові і потрапив не раз обійтись цілком без нього, як у „Носі”, „Шпоньці” і т. д. Тема найбільшого твору Гоголя дуже нескладна. Погодін, вислухавши „Мертві Душі”, просто твердив, „що в першій томі зміст поеми не посувається, що Гоголь вибудував довгий коридор і провадить ним свого читача та, відчиняючи двері направо й наліво, показує в кожному покою потвору, що там сидить”.

Ми могли б зробити ще простіше: відкинути всі сюжети Гоголя, залишивши тільки його постаті, хорівід його статей. Дивно, вони проходять перед нами кожна інша, кожна відокремлена автором якнайдокладніш, а проте вони всі подібні, а та фосфоризація робить їх ще подібнішими. Ця фосфоризація це — відблиск полумя однієї пристрасті, і може однієї людини. „Герої Гоголя вкінці стають якимись маріонетками... на долю героїв зістаються тільки хиби авторські... Від кінця першого тому „Мертвих Душ” уже стає ясне: герой епопеї це не Чичиков, а... Микола Гоголь”. Взагалі — „герой героїв Гоголя — „Гоголь”. (Белій).

Ці всі яскраві постаті, що збудовані важкою працею з дрібних дорогоцінних камінців — це лише мозаїка, арабески однієї людини. Це численні вишивки, що блищать і фосфоризують на довгому чорному плащі Чаклуна з Хутора! Це він сам їх вишив і убрав себе в них. Він єдина очевидність у його творах.

Він не дав жадної повісті, не дав жадної реальної очевидності, він дав поему одну, другу, третю, дав лірику, дійсність лірики. Він, цей похмурий кабінетник, поза дитинством може ніколи не мав відчущання реальності життя, нічого не розумів і не хотів розуміти довкола. Його найбільшою амбіцією було просто монтажево-фотографічними способами давати ілюзію очевидності. А тим часом це були його настрої, які він одягав в уніформи, як ляльки в ляльковому театрі, і відіграв комедії на потіху юрб. Тому йому легко було сказати Щепкину (1846), що типи „Ревізора” це не жадні типи, тільки його, Гоголеві, пристрасті, та взагалі алегоричні постаті, взагалі „Ревізор” — це стан його, Гоголя, душі.

Справді, ціла його творчість, це ліричний його стан, це туга його душі, що стоїть в передпокою і жде, що хоче стати вище.

А властиво що було в глибині Гоголя, цього одного з найдивніших явищ європейського духа? Яка то пристрасть була в нім, що вибухнула такою препишною лірикою, яка вбрала його

в такий блискучий плащ, що переливається брилянтами арабесок? Це питання звучить так, якби спитати:

Хто властиво був Гоголь?

Погляньмо на нього. Ось нам показує його Берг. „Вітальня вже була повна. Одні сиділи, другі стояли, розмовляючи між собою. Ходила тільки одна, невисокого зросту людина, в чорнім сюрдугі і штанах, подібних до шараварів, рівно обстрижена, з невеличкими вусиками, трохи бліда, з швидкими і пронизливими очима темного кольору. Він, з руками в кишенях, ходив з кутка в куток, і теж розмовляв. Хо́да його була оригінальна, дрібна, непевна, так наче б одна нога намагалася постійно заскочити вперед, а з того один крок видавався ширший від другого. У всій постаті було щось несвобідне, стиснене, зм'яте в кулак. Ніякого розмаху, нічого ніде відчиненого, ні в однім русі, ні в однім погляді. Навпаки, погляди, що він кидав то туди, то сюди, були поглядами майже з-під лоба"... „Це — каже інший знайомий сучасник (Соловйов) маленький чоловічок з довгим носом... згорблений, що постійно дивився під ноги". Він робив вражіння переважно неприємне, людини втомленої, недоброї. Людини, що щось укриває, ховає.

Укриває щось перед людьми, щось вище від них. „Люди в його (Гоголя) очах нічого не варті", — нотує в своєму щоденнику Погодін, що роками жив з Гоголем. Передовсім укриває цілого себе перед очима людей. „Він, можна сказати, ніколи не роздягався, і не було можливості застати його роззброєним. Гострозоре око його постійно стежило за душевними і характеристичними зявищами в інших людей" (Анненков). Уважно слідкуючи за тим, як реагує оточення, він відігравав і дивацтва, і містицизм, і цинізм, і навіть власні суперечності характеру. Щоб здивувати і сховати одночасно себе — він грав. Його знайомі знаходили в нім „тму тьмущу суперечностей, що, здавалось, важко б їм було і зміститися в одній людині" (Арнольдї).

Його завжди підозрівали, що він не живе з людьми, лише грає для своїх цілей, ошукує. „Не російське серце!" — кричав Толстой; і Пушкин боявся, що „хитрий українець обманить усіх". (А. Бєлий).

І мали вони рацію, що підозрівали якусь зраду. При всій його надзвичайній, просто монашій, грецькій здержливості і обережності видно було, як він утікає від людей і що вся його життя гра, це — утеча від людей. Якже мали вони на нього поклатися, будувати якісь певні засади. Найчастіша сільвета Гоголя у спогадах: це Гоголь, що втікає, покидає, замовкає, зникає...

Не дарма один з новітніх дослідників Гоголя, бючись над розгадкою особи Гоголя, назвав його життя „абсолютною безподійністю", а його самого „блідим, скрофулічним привидом". Вкінці, щоб остаточно вже окреслити Гоголя, цей дослідник зауважує: „Читаючи життєпис Гоголя, ми із здивуванням спостерігаємо, що у власнім своїм житті він виявляє себе так самісенько, як виявляли б себе викинені ним на посміховище світу Чичиков, Ноздрьов, Хлестаков, Манилов. Гоголь залагоджує свої справи з неохайною зручністю Чичикова, хвалькує з упоенням

Хлестакова, забріхується зовсім як Ноздрьов, буде сантиментально-фантастичні пляни з наївністю справжнього Манилова” (*Вересаєв*).

Гоголь сам не заперече цього. Так, потік поганих своїх власних рис він утілеснив у своїх творах, він це зробив навіть свідомо. „В мені укрилося стільки найрізніших бридот, кожної потрохи, і разом з тим у такій великій кількості, в якій я не зустрічав ще ні в одній людині. Бог дав мені многобічну натуру... Я став обділювати моїх героїв... мою власною гидотою. Ось як я це робив: взявши свою погану прикмету... я старався змалювати її в вигляді мого смертельного ворога, такого, що мене глибоко зневажив, і того ворога переслідував злобою, кпинами та всякими способами”. (Авторська сповідь).

Так, він свідомий, що то ворог, чорт, лихий його путає. Він трохи навіть гордий з того.

— Скажіть, Миколо Василевичу, — питається Гоголя знайомий — як то ви так майстерно вмієте зобразити всяку духову нужденність? Так дуже релефно і живо!

Легка усмішка зявилась на його обличчі, а після короткої мовчанки він тихо й інтимно промовив:

— Я собі уявляю, що чорт, переважно такий близький до людини, що без церемонії сідає на нього верхи і кермує ним, як найслухнянішим коником, приневолюючи його робити дурниці по дурницях”. Про метушливих молодих людей Гоголь говорив, що вони переважно незнайомі з чортом, бо „вони не цікаві для нього, чорт не звертає на них уваги” (*Д. Малиновський*). Чим же він думав смирювати це чортівське „навожденіє”, свої смішні і злі диявольта в масках з життєвої правди? Хіба ж поставив якусь свою віру над ними?

Бо коли цей велетенській лірик свої власні хиби, смішності і настрої одягав в блискучі подробиці реального, українського побуту і пускав у світ, гнав їх похилених з себе в імені якогось вищого почування, то яке ж є те його почування? Що приневолило цей вулкан вибухнути? Який внутрішній наказ був в особі Гоголя, що приневолював його давати якраз такий ліризм? Яка була моральність творчости в ньому?

Може любов до людей, до читачів, що про неї він випикує сам такі гарні, довгі речення в своїх творах останніх років? Тим часом його техніка впливу на читачів, це техніка високомистецького лоскотання, що побуджувало до сміху, до істерії аж до сліз. Ті ж місця, де він моралізує, нужденні з мистецького і безсилі з загально-людського погляду. Недарма ж у житті особистім він так зле і поверховно відносився до людських кривд і болів.

Ні, Гоголь ненавидить усі новини в суспільному житті. Рік європейської весни народів, 1848, це для нього „обурливі події”, що нищать мир і тишину, а тодішня революція в Парижі це „цілковитий розклад суспільства... де кожен в одчаю рветься в бій на те тільки, щоб бути вбитому”. Він не любив міжнародніх „всесвітніх реформаторів”, не любив тих, що „хочуть зробити з наших селян німецьких фермерів”. Тодішній Рим йому відразу

сподобався і через свою українськість, і тому, „що там усе спинилося на однім місці та далі не йде”. Що більше, він з презирством описує в другій частині „Мертвих Душ” ліберальне „товариство, що було основане з широкою метою — принести міцне щастя всьому людству, від берегів Темзи до Камчатки”.

Коли ані ідея гуманітаризму, ані ідея поступу, то може релігійний містицизм був двигуном його творчості? Адже він так швидко засвоїв собі проповідницький тон по своїх успіхах серед петербурзьких придворних дам. Але *Анненков*, що дуже добре знав Гоголя, пише іронічно: „Я є (і то не без підстав) тієї думки, що в першій добі свого розвою Гоголь був зовсім вільною від містицизму людиною. Він зручно пробивав собі дорогу в житті, а те, що видається нам в нім поривами до нетутешнього світу, треба вважати за невинне мале ошуканство. Містичним чоловіком цілковито зробився він тільки тоді, коли успіхи надхнули його ідеєю якоїсь спеціальної місії в Росії...”. Містицизм це була собі така ж гра, як і інші його подібні гри (таємничість, несподівана задумка). Релігія ж була для нього не двигуном, а втечею від життя і від творчості, заспокоєнням перед страхом смерті.

Коли не для ідей гуманітаризму, поступу, чи містичної релігійності випровадив він свій похід постатей, то для чого зробив він це? Може бажав дійсно служити Росії, віддатися російськості в творенні?

Його схематичні і мертвороженні роздумування над російськістю („Листування з друзями”) злякало самих росіян, від Белінського й Аксакова почавши. Він не жив Росією, він не відчував її інакше, як абстракцію, хоч і пускав на тему російськості патетичні й шумні фрази. Він не мав гордості будівничого тієї Росії. Росія-Петербург зробила в нього замовлення, і він виконував це замовлення: спочатку патетичних анекдоток, а пізніш ніби сатир-фантазій. Щобільше, ці сатири його (проти його волі) нищили ту Росію, показували її нужденність. *Розанов*, російський патріот і філософ, не дарма зненавидів Гоголя. «Сама суть справи і суть „пришестя в Росію Гоголя” в тому, що Росія була, або принаймні здавалась сама собі „монументальною”, величною, значною: а Гоголь по тих усіх „монументах”, дійсних чи уявлених, пройшовся і зім'яв їх усі, на чисто зім'яв їх своїми худими, безсилимими ногами, так що й сліду від них не зісталось, а тільки огидна каша... Він цілковито непереможний там, де він понижує, мене, роздавляє, дробить...”. Не дарма й Гоголь у своїй „Сповіді” писав, що „під час мого перебування в Росії, вона у мене в голові розпорошувалась і розліталась, я не міг її зібрати в одну цілість”.

В Росії його „нудило від Росії” (Л. з 3. IX. 1837). Він не міг відчутти органічності Росії. Особливо вона йому здається змоєю. „Боже, який я нерозумний, — пише він до знайомого, — який я нужденно, нещасно нерозумний! і яке дивне мое існування в Росії! Який важкий сон! О, коли б швидше прокинутись!” (Л. з 24. XII. 1839). І за кордоном він не дуже відчував її, як щось живого й суцільного. В Римі він займається російською історією

і „він добре бачить, що нема цементу, який звязував би цю по-творну одоробляність. Згори давить сила, але духа всередині нема”. Ба, він роздумує тоді ж деякий час, що Росія це — щось тимчасове, наслане від Бога за гріхи її народам. „Він прийшов до переконання, що Росія це — різка, що нею батько карає дитину, а пізніше ламає ту різку”. (Лист Семененка з 12. V. 1838. Рим). Однак позатим він був льояльний для Росії, як той, хто працює для карери. Бо Петербург, Росія = Карера. В останніх розчарованих роках свого життя він зиркнув далеко і може передбачив, відчув кінець Росії. Для нього не було ілюзій. „Почекайте, пише він тоді, швидко здіймуться знизу такі крики, що голова закрутиться... Коли б я вам розповів те, що я знаю,... тоді закаламутилися б ваші думки, і ви самі подумали б, якби втікти з Росії”. („Страхи і жахливості Росії”). Ні, він не був гордий із сучасності і не вірив в будуччину механізму, що звався Росія. Російськість була для нього пашпортом, що улекшувало кареру, але не двигуном до творчості.

Внутрішнім наказом до виявлення себе не могла бути ані плітка інсценізація релігійного містицизму, ані неглибока льояльність російського кареровича. Тільки почування дуже глибоке, що було б у нього від дитинства, що було б гноблене обставинами, ірраціональний потяг до чогось міг би побудити в ньому насичену і яскраву творчість, уяскравити йому його самого. Щось такого, як та пристрасть, що про неї Гоголь пише в першій частині „Мертвих Душ”.

„Існують пристрасті, що вибір їх не залежить від людини. Вони вже вродилися з нею у хвилі її народження на світ, і не дано людині стільки сил, щоб вона відтягнулася від них. Ті пристрасті — проваджені Вищими Силами, і є в них щось, що вічно кличе, що не вмовкає ціле життя. Доля їх довершити земне, велике буття, однаково, чи в образі понурім, чи світлою зявою, що втішає світ — одно й друге покликане для чогось таємного, для добра людини”.

Така пристрасть була на дні сірої особистості Гоголя.

(Докінчення буде).

Клявдія Бобикевич

КОРНИЛО УСТИЯНОВИЧ

1839—1904.

(Докінчення).

„Не має на кого покладатися! Ніхто нас не спасе, й не може нам! Ми самі мусимо ставати до роботи!” — проповідує Корнило Устиянович у своїм часописі сливе на що другій сторінці в 1882. році! Пятнує і висміває москвофільство, ганьбить польонофільство, а найгірше тих, що нижче трави й тихше води у справах українського народу!